

Technika o umění

Rudolf Steiner

Dornach, 28. prosince 1914

Zde pronesené přednášky byly doposud určeny především k tomu, aby vytvořily most od poznatků duchovní vědy k pojetí života, které si žádá naše současnost. A domnívám se, že i v těchto dnech si k danému tématu leccos naznačíme.

S tím, co nazýváme moderním životem, se v živé podobě setkávají zvláště ti, kdo jsou v důsledku městského nebo s ním souvisejícího života odtrženi od bezprostředního spojení s přírodou. A víme, že lidé od nástupu tohoto moderního života stále přemýšleli o jeho významu pro veškerý hmotný i duchovní kulturní pokrok lidstva. Do moderního života se má teď ovšem začlenit to, co pocítujeme jako impulzy, které k nám přicházejí z duchovní vědy. Snad jsme si již postupně osvojili pocit, že vzhledem k mnohému, s čím se v tomto životě setkáváme, je duchovní věda nezbytná jako určitá protiváha množství skličujících, ba mohli bychom říci přímo zhoubných - zhoubných pro všeobecné duchovně-božské životní síly člověka - skutečností moderního života.

Jestliže ten, kdo je schopen nechat na sebe působit životní souvislosti moderní kultury během počátečních stádií, řekněme, života iniciovaného člověka, jestliže je na sebe skutečně nechá působit, pak zaznamená zkušenosti, které ho mohou o významu moderního života pro celkový život člověka poučit hlouběji, než to dokáže vnější pozorování tohoto života, nenesené spiritualitou. Ten, kdo učinil, abych tak řekl, první kroky života zasvěcence, prožívá jiným způsobem zkušenost, kterou můžeme učinit, strávíme-li noc ve vlaku nebo v parníku, zvláště když v tom vlaku nebo parníku spíme. Rozdíl mezi tím, kdo se nachází v počátečních stádiích života zasvěcence, a tím, kdo se do kontaktu s životem zasvěcence nedostal, spočívá v tom, že první si své prožitky uvědomuje, že se učí poznávat, co se s ním vlastně děje, stráví-li noc - zvláště ve spánku - v parníku nebo za jízdy ve vlaku. Vlivy, které z tohoto prožívání působí na celý lidský organismus, pocítí samozřejmě i ten, který věci nepoznává skrze iniciaci, stejně jako ten, kdo se skrze iniciaci učí znát tyto vlivy. Co se týče celkového působení na lidskou přirozenost, žádný rozdíl zde samozřejmě není.

Chceme-li porozumět tomu, co je těmito náznaky vlastně míněno, musíme si připomenout jednu - pro nás ovšem známou - pravdu duchovní vědy, totiž tu, že zatímco spíme, jsme svým Já a svým astrálním tělem mimo své fyzické a éterné tělo. Kvůli jistým omezením, která nám přirozeně ukládají kosmické zákony, jsme v takovémto případě svým Já a svým astrálním tělem zprvu skutečně převážně v bezprostřední blízkosti svého fyzického a éterného těla, takže svým Já a astrálním tělem, spíme-li za jízdy v železničním voze, jsme v podstatě uvnitř v celém tom skřípění, rotování a dunění, souvisejícím s koly a soustrojím vlaku atd. Stejně je tomu v moderním parníku. Věžíme v celém tom [strojovém] dění, které se kolem nás odehrává. Věžíme v těchto vpravdě ne zrovna hudebních zkušenostech našeho okolí, a stačí

učinit zcela počáteční kroky iniciace, aby člověk při probuzení poznal, že Já s astrálním tělem, vracející se do fyzického a éterného těla, si s sebou nesou i to, co prožily v onom vtěsnání do soustrojí, v němž opravdu vězely a jímž v okamžiku před probuzením procházely.

Všechno to disharmonické těsnání a šhubání si s sebou přinášíme do fyzického a éterného těla, a kdo se někdy probudil s dozníváním toho, co v jeho Já a v jeho astrálním těle ztropil se svým soustrojím takový parník nebo vlak, kdo si to s sebou přinesl do svého denního bdělého vědomí, ten ví, jak málo to, co si přinesl, ladí s tím, co probíhá v nitru člověka jako určité prožívání Já a astrálního těla - prožívání vnitřní zákonitosti fyzického a éterného těla. Člověk si skutečně přináší ten nejhorší nepořádek, ten nejohavnější hlomoz, šhubání, pískání a skřípění, a máme-li pro tuto věc jemnější cit, zjistíme, že na éterné tělo to působí podobně, jako kdyby (je to samozřejmě hrubé srovnání, ale vy mu porozumíte) fyzické tělo člověka (tady to ovšem působí na éterné tělo) bylo rozmačkáno a roztrháno v nějakém stroji. To je zcela nutný průvodní jev moderního života a já bych chtěl hned zkraje učinit, abych tak řekl, varovnou poznámku, protože takové výklady, jako je ten, který dnes hodlám provést, velmi snadno probouzejí něco, co bych nazval skrytou pýchou theosofů, určitou skrytou pýchou, která se tu a tam značně rozmáhá.

Říkám to samozřejmě bez sebenepatrnější, byť jen obecné, natož pak speciálnější narážky; pokud totiž člověk podá podobný výklad, jako je ten dnešní, vyvolá okamžitě určité závěry. Domnívám se, že kvůli naznačené pýše theosofů může snadno dojít k tomu, že si někdo řekne: Musím se mít velmi na pozoru, abych se nevystavoval těmto ničivým silám ve své vlastní tělesnosti, musím se mít opravdu velmi na pozoru před všemi vlivy moderního života, musím se pěkně zavřít do nějaké komůrky s náležitým prostředím, se stěnami barevnými podle theosofických doporučení, jen aby se mě s ohledem na mou tělesnou ústrojnost nedotýkalo nic z toho, co přináší moderní život.

Tento účinek bych svým výkladem opravdu vyvolat nechtěl. Veškeré uchylování se do ústraní, snaha uchránit se před vlivy toho, co s sebou nutně přináší světová karma, vyvěrá ze slabosti.

Anthroposofie však může jedinečně posilovat lidskou duši; má rozvíjet sílu, která nás vůči těmto vlivům vnitřně vyzbrojuje a posiluje. Proto by také na poli našeho spirituálního hnutí nikdy nemohlo dojít k jakémukoli doporučení toho, aby se člověk před moderním životem stáhl do ústraní, aby si vytvořil jakousi skleníkovou kulturu duchovního života. O to se na půdě pravé duchovní kultury nikdy jednat nemůže. Ačkoli lze pochopit, že slabší povahy se z moderního života rády stáhnou do všelijakých kolonií, v nichž se jich moderní život nedotýká, musíme přesto říci, že to nevyvěrá ze síly, nýbrž ze slabosti duše. Náš úkol však spočívá v tom, abychom duši posilovali a aby byla pronikáním se impulzy, přicházejícími z duchovní vědy a duchovního bádání, vyzbrojena proti vlivům moderního života a vydržela, i kdyby to kolem ní sebevíc rachotilo a tlouklo, aby byla přes rachot a tlukot ahrimanských duchů schopna najít svou cestu do duchovně-božských oblastí.

Dbát musíme na jednu věc, na niž jsem již také mnohokrát upozorňoval. Jako lidé spíme nejen v noci. Spíme skutečně i ve dne, jenže si denního spánku všímáme méně než nočního. V noci je myšlenkový život člověka utlumený, a protože člověk žije ve svých myšlenkách prozatím především duševně, vnímá utlumení myšlenkového života během nočního spánku přirozeně více. Ve dne spočívá v klidu spíše volní život, čehož si člověk tolik nevšímá,

protože ve vůli až tak nežije. Jedním z důsledků je veškeré to pření se filosofů o svobodě a nesvobodě vůle; neuvědomují si totiž, že vůli zkoumají jakožto denní spáči, a nemohou tudíž přijít na její pravou povahu; říkají pak spoustu nesmyslných věcí o svobodné a nesvobodné vůli, o indeterminismu a determinismu. Skutečně, zatímco rozvíjíme svůj široký, denní život, jsme si jen ve velmi nepatrné míře vědomi svého volního života; volní život se noří do podvědomí, do oblasti náležející čistě astrálnímu tělu.

I během denního bdělého života se tak účastníme všeho, co kolem nás vytvořil moderní život v podobě syčení a bušení moderní techniky. V noci se do tohoto syčení a bušení noříme více svým citovým a myšlenkovým životem, ve dne spíše svým volním a citovým životem.

To, čemu říkáme moderní život, tu ale ve vývoji lidstva vždycky nebylo. Objevilo se to v podstatě teprve od začátku páté poatlantské kulturní epochy. Do začátku páté poatlantské kulturní epochy spadá i začátek tohoto moderního života. Jak o nástupu tohoto moderního života mluví vnější duchovní kultura? Moderní duchovní kultura je, jak víme, pyšná na to, čeho si v tomto moderním životě vydobyla. Říká zhruba toto: Po celý starověk i středověk lidé nebyli schopni dospět ke skutečnému pozorování přírody, které by mohlo vést ke vzniku přírodních věd. K tomu došlo teprve v novější době. - A mluvíme-li o novější době, pak se to shoduje právě se začátkem páté poatlantské kulturní epochy. Tehdy se člověk oprostil od starého nahlížení na přírodu a nyní ji pozoruje nezaujatě, čistě podle její abstraktní zákonitosti. Tím také přírodní vědy získaly schopnost, aby na základě poznání přírodních zákonů umožnily nevídané - toto slovo slyšíme velmi často - ovládnutí přírodních sil. To je ovšem moderní technika; základ moderní techniky vzešel z toho, že člověk poznal přírodní zákony a podle těchto přírodních zákonů zase zformoval hmotu ve své stroje, jimiž pak působí na přírodu a život; moderní život tím vůbec proniká stroji a vytváří si své technické prostředí, tedy to, čím je moderní život kolem nás a co tvoří. Vidíme tedy, že teprve novější doba dala vzniknout pravé vědě o přírodě a tím umožnila skutečné ovládnutí přírody a jejích sil.

Takto a podobně to velmi často slyšíme. Jestliže ale někdo mluví takto, mluví řečí Ahrimanovou, neboť takto je to řečeno řečí Ahrimana. Pokusme se nyní přeložit tuto Ahrimanovu řeč do oné skutečné, opravdové řeči, kterou se snažíme opět si osvojit pomocí duchovní vědy a jejímž prostřednictvím je slovům dáván nejen význam, který jim může být dán na základě pozorování vnější přírody, ale také význam, který jim připadá, nahlížíme-li na kosmos v jeho celistvosti, to znamená současně v jeho přírodním i duchovním životě.

Vezměme si nejprve zcela zevním způsobem to, co se děje, vytváříme-li moderní techniku. Co se tu děje, není zprvu nic jiného než, abych tak řekl, práce konaná ve dvou etapách. První etapa spočívá v tom, že narušíme souvislost přírody. Roztloukáme kamenolomy, dolujeme z nich kameny, ničíme lesy a těžíme z nich dřevo, a takto bychom mohli pokračovat - zkrátka, vytváříme nejprve suroviny, když rozbíjíme a rozdrcujeme přírodní souvislost. Druhá etapa pak spočívá v tom, že to, co takto z přírody vytlučeme, zase spojíme do podoby nějakého stroje, podle zákonů, které jsme poznali jakožto přírodní zákony. To jsou ony dvě etapy, když se na věc díváme zvenčí.

Jak se ta věc ale má při pohledu zevnitř? Při pohledu zevnitř se má takto: Když rozdrcujete přírodu, především přírodu nerostnou, je to - jak víte z dřívějších výkladů - spojeno s určitým pocitem libosti, jež mají elementární duchové, kteří v ní jsou. Tím se zde ale nyní zabývat nechceme. Ovšem v tom, co se tu odehrává, je důležité, že z přírody vyháníme elementární

duchy, kteří ji drží pohromadě, duchy patřící k říši, ke sféře hierarchií náležitě pokračujících ve vývoji. Ve veškerém přírodním bytí spočívají elementární duchovní bytosti. Když přírodu rozdrucujeme, vytěšňujeme přírodní duchy ven, do duchovní říše. Toto je ve skutečnosti s první etapou ustavičně spojeno. Rozbízíme, rozdrucujeme hmotnou přírodu, a uvolňujeme z ní tak přírodní duchy, které ze sféry, jež jim byla přidělena takřikajíc jahvovskými bohy, vyháníme do říše, kde mohou volně „poletovat“ a nejsou již vázáni na své přidělené působíště. První etapu tedy můžeme nazvat etapou vyhánění přírodních duchů. Ve druhé etapě pak to, co jsme z přírody vytloukli, vymučili, zase podle nám známých přírodních zákonů spojujeme. Ovšem když podle přírodního zákona, který jsme poznali, vytváříme ze surovin stroj nebo nějaké soustrojí, pak do útvaru, jež takto formujeme, vsazujeme opět jisté duchovní bytosti.

Útvar, který takto formujeme, není v žádném případě bezduchý. Tím, že ho formujeme, vytváříme lože pro jiné duchovní bytosti, a tyto duchovní bytosti, jež teď vkouzlujeme do strojového útvaru, jsou bytosti patřící k ahrimanské hierarchii. V první etapě se tedy setkáváme s přírodními duchy, patřícími k duchům náležitě pokračujícím ve vývoji, a vyháníme je ven; v další etapě pak s tím, co budujeme jako mechanismy nebo jiná technická díla, spojujeme ahrimanské duchy. Žijeme-li v novější době v tomto technickém prostředí, vytváříme tomu, co máme v sobě ve spánku, ať v noci, či ve dne, veskrze ahrimanské prostředí. Není proto divu, že když si člověk, který se nachází na prvním stupni iniciace, s sebou při probuzení přináší to, co prožíval venku v tom syčení, škubání a dunění, prožívá to jako něco ničivého, vstupuje-li s tím ve své Já a astrální tělo do fyzického a éterného těla. Do svého vlastního organismu si totiž přináší jaksi důsledek soužití s ahrimanskými elementárními duchy. Můžeme říci: Jako třetí etapu, kulturní etapu, máme kvůli působení techniky, která nás obklopuje, to, že do sebe pěchujeme ahrimanské duchy; skutečně je do sebe cpeme. - Takto ta věc vypadá při pohledu zevnitř.

Opusťme teď to, co jsme poznali v podobě okultní stránky moderního života, a podívejme se na doby, kdy člověk žil více tak, že spal oddělený od přírody jen duchovně snadno prostupnými stěnami, nebo i přes den pracoval v přírodě, v níž dosud byli praví duchové z jahvovské hierarchie; pak musíme říci: Tenkrát si duše lidí, jejich Já a astrální tělo, přinášely do fyzického a éterného těla prvky přírodní duchovnosti, které podněcovaly vnitřní duchovní život. A čím půjdeme dále do minulosti ve vývoji lidstva, tím více budeme nacházet to, co je dnes stále vzácnější, totiž aby se lidé nepěchovali ahrimanskými - mi duchy techniky, nýbrž [plnili se] přírodními duchy náležitě pokračujícími ve vývoji, kteří - smíme-li užít tohoto výrazu - sjednocovali dobré duchy hierarchií se skutečnostmi či bytostmi uskutečňujícími nebo odehrávajícími se venku v přírodě.

Člověk ovšem ke spojení, které musí mít, chce-li být v pravém slova smyslu člověkem, dospěje pouze tehdy, hledá-li toto spojení v průběhu života ve svém nitru, dokáže-li ve svém vnitřním prožívání sestoupit do takových hlubin své duše, že v nich nalezne síly, které ho spojí s duchovní podstatou kosmu, z níž pochází a do níž je začleněn, od níž ovšem může být oddělen - už od ní byl oddělen smyslovým vnímáním a rozumovým myšlením, teď ale, jak jsme viděli, navíc i tím, že ho moderní život pěchuje ahrimanskými duchy. Jen tím, že člověk sestoupí do hlubin své vlastní bytosti, spojí se s božsky-duchovními bytostmi, jež jsou pro něj dobré a blahodárné - s duchovními hierarchiemi náležitě pokračujícími ve vývoji. Toto spojení s duchovními hierarchiemi, pro něž jsme vlastně byli duchovně zrozeni, toto soužití s nimi je člověku ve značné míře ztěžováno stále se stupňujícím prostoupením světa prostředím

moderní techniky. Člověk je jaksi vytrháván ze svého duchovně-kosmic- kého spojení a v jeho nitru se utlumuje a zatemňuje to, co má rozvíjet v podobě sil potřebných k zachování spojení s duchovně-duševní podstatou kosmu.

Ten, kdo již prošel prvními kroky iniciace, proto pozoruje, že všechno, co má povahu stroje a co proniká moderní život, vniká do duchovně-duševní podstaty člověka tak, že to v ní mnohé hubí, ničí. A pozoruje, že v důsledku tohoto ničení je pro něj zvláště těžké skutečně rozvíjet vnitřní síly, které ho spojují s právoplatnými - rozumějte tomu slovu správně - duchovními bytostmi hierarchií. Jestliže se ten, kdo takto učinil první kroky iniciace, chce v železničním voze nebo v moderním parníku meditativně vžít do duchovního světa, tak se samozřejmě snaží rozvinout v sobě onu sílu zření, která ho vynese do duchovního světa; pozoruje však, jak jej ahrimanský svět pěchuje vším, co se tomuto oddání se duchovnímu světu vzpírá, a ten zápas je pak nesmírný. Můžeme říci, že to je vnitřní zápas, který lze v éterném těle prožívat jako drcení a mačkání. Tímto zápasem procházejí samozřejmě i ostatní, kteří za sebou nemají první kroky iniciace, a rozdíl spočívá jen v tom, že člověk, jenž prošel prvními kroky iniciace, ho vědomě poznává. Projít jím ovšem musí každý; jeho účinky prožívá každý.

Bylo by však naprostým omylem, kdyby si někdo řekl, že je třeba bránit se tomu, co nám technika vnesla do moderního života, že je třeba mít se na pozoru před Ahrimanem, že je třeba stáhnout se z tohoto moderního života. V jistém smyslu by to znamenalo spirituální zbabělost. Pravý lék spočívá v tom, že nepřipustíme oslabení sil moderní duše a že se z moderního života nestáhneme, ale že síly duše posílíme, abychom moderní život dokázali snést. Podle světové karmy je nutný udatný postoj vůči modernímu životu, a proto má pravá duchovní věda onen osobitý charakter, že od začátku vyžaduje od lidské duše námahu, víceméně dokonce intenzivní námahu.

Jak často slyšíme, že knihy, které dává k dispozici moderní duchovní věda, jsou složitě napsané a vyžadují, aby se člověk opravdu namáhal, aby byl aktivní v rozvíjení svých duševních sil, a cele se tak do této duchovní vědy vžil. Lidé, kteří to „myslí dobře“ (říkám to teď v uvozovkách), proto každou chvíli přicházejí s nabídkou, že v obtížných místech ostatním lidem tu věc poněkud usnadní a pokud možno trivializují (to teď v uvozovkách neříkám) to, co je napsané poněkud obtížnějším stylem. Patří však k povaze duchovní vědy, že klade požadavky na aktivitu duševního života, že jaksi není snadné dospět k uznání duchovní vědy, neboť v duchovní vědě nejde pouze o to, aby člověk přijal to nebo ono, co duchovní věda říká o té či oné věci, nýbrž jde o to, jak to člověk může přijmout; aby to přijímal s námahou, s aktivitou duše, aby si poznatky duchovní vědy vypracovával jaksi - promiňte mi nepříliš zdvořilý výraz - v potu duše. To patří - a promiňte mi zase mechanický výraz - k provozu duchovní vědy.

Je známkou neporozumění vlastní podstatě duchovní vědy, snaží-li se někdo vyhnout obtížným myšlenkám a pojmům, které tato věda uvádí. A víme, kolik lidí se jim snaží vyhnout, kolik lidí mnohem raději spí - „pánbůh to svým milým dopřává ve spánku!“ - a od samého začátku si mnohem raději chtějí věci nechat od duchovního světa předstírat ve všelijakých snových obrazech, než aby poznatky získávali aktivitou, námahou vnitřního, duševního života. Víme, kolika lidem je milejší, když prožijí to či ono vidění, než aby si sedli a studovali knihu pojednávající o obtížné duchovně-vědecké látce, která je ovšem způsobilá promlouvat k silám lidské duše, jež v běžném denním životě spí, která tedy podněcuje to, co je v člověku jinak nevědomé, a tím jej živým způsobem uvádí do duchovního světa. Správný

postup není ten, že člověk tupě přijímá vědomý denní život a pluje v zakalenosti, nýbrž ten, že podstupuje námahu, aby aktivitou své duše prošel tím, co je dáno v podobě vytváření myšlenek a idejí. Jestliže se totiž vžívá do tohoto vytváření myšlenek a idejí, jestliže podstupuje námahu a vžívá se udatně, pak tímto udatným, aktivním vžíváním se dojde ke stupni, kdy pouhé teoretizování, pouhé myšlení, pouhé dávání zapravdu tomu, co je takto podáváno, přejde ve zření; bude skutečně stát v duchovním světě. Co však pro nás z těchto úvah vyplývá jako moderní pojetí života, je skutečnost, že působením technického prostředí vstupujeme do určité ahrimanské sféry a necháváme se prostoupit ahrimanskou duchovností.

Ve vývoji Země by došlo ke strašlivému neštěstí, kdyby v dřívějších dobách nebylo postaráno o to, co podle karmy světa musí moderní lidstvo působením této ahrimanské duchovnosti prožít. Život vždycky probíhá a nemůže probíhat jinak než jako, řekl bych, kyvadlo hodin. Prožíváme ho ve výkyvu na jednu či druhou stranu. Nemůžeme prostě říci „střežme se Ahrimana“, neboť neexistuje prostředek, díky němuž bychom se mohli Ahrimana vystříhat. A i když někdo touží po tom, aby mohl stále žít v ústraní komůrky v pokud možno příjemných barvách, kde kolem nejsou pokud možno žádné továrny a žádná železnice, aby se mohl úplně vyhnout modernímu životu, existuje stejně ještě mnoho, mnoho jiných cest, jak ahrimanskou duchovnost uvést do své duše. Takový člověk se sice stáhne z moderního života, moderní duchovnost si však k němu stejně najde cestu.

Tím, co lidský vývoj před tímto neštěstím do jisté míry uchránilo, je skutečnost, že nastalo něco, co jsem před delším časem již naznačil v jednom mnichovském cyklu.³ Všechny tyto věci je také třeba vzít v úvahu, i to patří k aktivnímu prožívání moderní duchovní vědy. Člověku bylo jaksi dáno umění, umění, které svou „surovinu“ také bere z přírody, přírodu rozdrucuje a rozbíjí, aby ji pak ve druhé etapě opět spojilo v něco nového a vdechlo jí jistý, byť jen obrazný život. Tento život, jenž byl dáván působením uměleckých impulzů minulosti, je - jak jsem tehdy v Mnichově uvedl - způsobilý k tomu, aby hmotný svět prostupoval spíše luciferskou duchovností. Luciferská duchovnost, ono krásné zdání, to vše, co v umění na člověka působí, spočívá v odvádění člověka z hmotné do duchovní sféry, avšak skrze hmotný život. Lucifer je duch, který chce ustavičně unikat z hmotné sféry a člověka neoprávněným způsobem vynášet do duchovního života. To je ten druhý výkyv kyvadla. Jen díky tomu, že v nynější inkarnaci musíme projít technickým prostředím, vzniká možnost dostat se do kontaktu s ahrimanským působením, dostat se do kontaktu s něčím, co se v dřívějších inkarnacích mohlo ponořit spíše do uměleckého žvlu. Tím proti jistým luciferským silám stavíme dnešní ahrimanské síly, tvořící protiváhu, zatímco dříve se kyvadlo života vychýlilo na jednu stranu a teď zase na druhou.

Co má ovšem duchovní věda zvláště chtít, je, aby člověk tím, co na něj uvaluje karma světa, neprocházel jako spící a snící. Avšak lidé, kteří o duchovní vědě nechtějí nic vědět, procházejí jako spící a snící všemi vlivy ahrimanského a luciferského života. Jsou těmto vlivům a účinkům vystaveni, i když o tom sami nic nevědí. Takto ale nelze žít dál, neboť žít dál lze jen vědomě, a duchovní věda je zde k tomu, aby lidé nešli světem jako ve spánku a snění, ale aby poznávali, v jakém prostředí žijí. K tomu však patří i to, abychom se věnovali také intimitám, abych tak řekl, duchovně-vědeckého provozu - promiňte mi to slovo. Tyto intimity často nejsou brány na vědomí; s tím se setkávám, když čtu zápisy přednášek, které jsem proslovil. Setkávám se s tím, že to, co je pro mě mnohdy důležité, se v zápisech neobjevuje. Vezměte si jen dvě věci z toho, co jsem právě řekl. Použil jsem předtím jednu větu a neřekl jsem, že duchovní věda něco chce, ale že něco má chtít. To je určitý obrat, který

zcela přirozeně-naivním způsobem vyplyne pro toho, kdo mluví z ducha duchovní vědy, neboť duchovní věda vede zcela samozřejmě k neosobnějšímu uchopování pravd duchovního života než jiné vědy. Kdybychom mluvili ve stylu jiných věd, řekli bychom, že duchovní věda něco chce. Ona však říká: Jak má chtít nebo musí chtít. A já říkám: Jak se musím vyjádřit - nikoli: Jak se vyjadřuji.

Právě na takovýchto intimních záležitostech mnoho záleží a nesmíme je přeslechnout. Musíme naopak začít věřit, že záleží na tom, aby se duchovní věda chápala lidských duševních sil až do nehlubšího nitra a byla schopna přeformovat je, a proto není možné, abychom k ní přistupovali se stejným způsobem myšlení, na jaký jsme zvyklí z vnějšího života. Lidé zatím mají skutečně malé povědomí o věcech, které tím mám na mysli. Můžeme to pozorovat, takřkajíc cítit, na jistých, řekl bych, hrubých symptomech vývoje vnější vědy.

Uvedme si jeden příklad z mnoha. Moderní religionistika, ireligiózní religionistika, si velmi zakládá na tom, že získala jisté poznatky o souvislosti mezi, řekněme, novozákonními výroky a příkázáními a výroky a příkázáními starozákonními a pohanskými. Zkoumal se například Otčenáš co do původu každé jednotlivé věty a řeklo se: Tato jednotlivá věta se nachází už tam a tam, tato zase už tady a tady. - Když to člověk takto slyší, zdá se to být přijatelné. Avšak ve chvíli, kdy v uvažování o dějinách světa, spirituálním uvažování o dějinách světa přistoupíme k mystériu Golgoty, zjistíme, že se všechny tyto věci jeví v novém světle a že nezáleží na tom, abychom zjistili, že všechny tyto věty tu již byly v dřívějších dobách, ale na tom, abychom se vždy podívali na kontext těchto vět, jímž získávají nový odstín. A tento kontext je ve Starém a v Novém zákonu vždycky odlišný. Proto se to, co přišlo skrze mystérium Golgoty, uvádí do zcela intimních souvislostí. Slova často zůstávají táž a slovní spojení také, avšak způsob, jakým jsou tato spojení odstíněna a zabarvena, je jiný a právě na tom záleží.

Nesmírně závažná skutečnost spočívá například v tom, že čím jdeme dále do předkřesťanských dob, má pojem, představa Já v celé vývojové soustavě řeči zcela jiný charakter než později, postupujeme-li od mystéria na Golgotě do budoucnosti. Způsob, jakým se mluví o Já, se mění a lze to vidět již v konfiguraci řeči. Jestliže je například Já v mnoha jazycích vtajeno do slovesa, pak to znamená něco docela jiného, než je-li od slovesa odlučováno a uváděno a vyslovováno samostatně atd.'

Záleží tedy na tom, abychom se prostřednictvím duchovní vědy propracovali k pojetí života, v němž dospějeme k tomu, že se vědomě podíváme na vlivy působící na náš duchově-duševně-tělesný lidský organismus. Způsob, jakým jsem líčil poměr člověka k jeho technickému prostředí, je samozřejmě teprve na začátku vývoje. Je to zhruba čtyři sta let, kdy to začalo v takovém rozsahu, jak je tomu dnes. A 19. století, které je na sebe tak pyšné, udělalo mocný krok kupředu v ahrimanizaci lidského života. V budoucnosti lidského vývoje však budou učiněny důležité kroky směřující k této ahrimanizaci. Ta začala zhruba před čtyřmi sty lety a postupně se projevuje. Dnes již dosáhla jistého vrcholu pro všechny - a takových lidí dnes není málo - kdo v důsledku svého odloučení v městském životě mají sotva nějaký kontakt s pravými přírodními duchy. Jednou jsem, abych tak řekl, symbolicky vyslovil, že pro člověka, pro jeho vývoj je podstatné, aby dokázal rozlišit oves od ječmene. Ale skutečně, kolik dnes už najdeme v městském prostředí lidí, kteří oves od ječmene rozlišit nedokážou! Rostliny možná ještě rozliší, protože u ovsa a ječmene je to poměrně snadné, ale

zrno, jedno zrno od druhého, už rozlišit nedovedou. Pokud žijete ve městě nebo jste se ve městě dokonce narodili, obvykle už je od sebe rozlišit nedovedete.

Vývoj lidstva je ovšem takový, že vždy, když jedna etapa pokročí, bývá tento pokrok etapy spojen s jiným prožíváním jakoby v jiné etapě, jež spočívá v souběžném proudu. A tak se i stalo.

Když moderní člověk způsobem, který jsem vylíčil, krácel svým technickým životem vstříc Ahrimanovi, šel Ahrimanovi vstříc ještě jiným způsobem. Až jednou na místo hrubého výkladu dějin, jak ho dnes provádí materialismus, nastoupí spirituální výklad dějin, lidé poznají a uznají to, co duchovní věda musí nyní naznačovat.

Ohlédneme-li se za dobou, která předcházela době charakteristické pro posledních čtyři sta let, měl člověk především zcela jiný vztah nejen ke svému prostředí, k okolnímu světu než dnes, ale měl také jiný vztah, zcela jiný vztah k něčemu, co se projevuje v něm samém, skutečně v něm samém: měl jiný vztah ke své řeči, ke své mluvě. V řeči skutečně nemáme dáno jen to, co se domnívá moderní materialistická věda, nýbrž v řeči máme dáno něco, co namnoze souvisí s ne zcela vědomým lidským prožíváním, co se namnoze odehrává v podvědomých lidských oblastech a je tedy také proniknuto duchovními bytostmi. V lidské řeči žijí duchovní bytosti, působí v ní, a když člověk formuje, tvoří slova, tlačí se do jeho slov elementární duchovní bytosti. Na křídlech slov létají duchovní bytosti prostorami, v nichž se spolu lidé baví. Proto je tak důležité, abychom dbali na určité intimity řeči a abychom se prostě nepoddávali svévoli vášní, mluvíme-li.

Až řekneme do 15., 16. století byl vztah člověka k jeho řeči takový, že měl ještě něco z živého prožívání elementární duchovnosti, která se v řeči nachází. Měl ještě něco z prožívání elementární duchovnosti řeči. Ještě v něm působilo něco z duchovnosti, která je v řeči, neboť řeč je v leckterém ohledu geniálnější, duchovnější než jednotlivý lidský jedinec. Jen tu a tam dnes pozorujeme, že člověk vypadne z materialistického smýšlení a jaksi vpadne zpět do pocíťování geniální duchovnosti řeči.

Jednou jsem na tomto místě na jednom velmi zřetelném, byť triviálním příkladu poukázal na to, že člověk může svým smýšlením takříkajíc vypadnout z materialistické role současnosti. V podstatě to ještě dělá mnoho lidí, nejsou si toho však hned vědomi. Když někdo, kdo jede podél Rýna, mluví o „starém Rýnu“, co tím myslí? Bezpochyby při tom něco pocíťuje. Nemyslím si, že když lidé mluví o „starém Rýnu“, mají tím na mysli koryto vyhloubené v zemi. To by bylo to jediné, co zůstává. Co však má být jinak ten „starý Rýn“, vůbec není možné zjistit, voda je totiž jisté zcela nová, teče pořád dál, a když se pokusíte najít něco starého kromě vyhloubeného říčního koryta, nenajdete to. Starý Rýn! Řeč je geniálnější než člověk, neboť řeč je samozřejmě mýněn - i když se to člověku nedostane do vědomí - říční bůh Rýna. Když lidé řeknou „starý Rýn“, označují tím zcela adekvátně elementární bytost, která k němu patří.

Je to jeden markantní příklad. Řeč je všude protkána touto spiritualitou, touto vírou v duchovnost. V povaze lidské duše u všech evropských národů ještě v průběhu čtvrtého poatlantského kulturního období až do novější doby, do 15., 16. století, skutečně spočíval přinejmenším cit pro toto spojení s duchovností prostřednictvím řeči. Jestliže si totiž tohle neuvědomíme, nebudeme mít ani správný cit pro začátek Janova evangelia. Neboť k tomu, aby na začátku Janova evangelia stálo „V prapo- čátku bylo Slovo“, vedlo skutečně ještě

vědomí, že v tom, čím je slovo v celé lidské ústrojnosti a v lidském životě, je dáno spojení člověka - zpočátku skrze elementární duchovnost - s celým světem, spočívajícím za světem smyslovým.

Budeme-li prostředky duchovní vědy studovat život lidí, jak probíhal ve staletích středověku až do novější doby, zjistíme, dokážeme-li nahlédnout do duší, že poměr člověka k jeho řeči byl v průběhu čtvrtého poatlantského kulturního období, ba dokonce ještě i v poslední fázi, až do 14., 15. století, skutečně jiný. Ve všem, co vyslovovali, lidé ještě slyšeli i spodní tóny, opravdové spodní tóny. Dnes už tomu lidé nevěří, protože ve znění řeči žijí vskutku jen hmotně. V řeči znělo i něco duchovního, jakoby zaznívání týchž věcí v nižší oktávě. A tak když člověk mluvil nebo slyšel někoho mluvit, zaznívalo v tom i něco, co již nebylo rozlišeno na ten či onen jazyk, ale bylo obecně lidské. Skutečně můžeme říci: Jestliže se lidské prožívání uplatňuje v rozvinutí jednotlivých řečí, pak lidstvo dnes toto rozvinutí prožívá jako zachvění tónů v uchu, a tyto tóny prožívá jako cosi, co něco znamená. Naproti tomu dříve člověk prožíval ponoření celého živlu řeči do něčeho, co znělo spolu s ní a co nebylo rozlišeno na různé jazyky. Hranice mezi jedním a druhým je dána 15. a 16. stoletím. Lidstvo bylo vyrváno z génů řeči.

Nikdo nemůže porozumět onomu náhlému rázu, který byl lidstvu udělen v době 15., 16. a 17. století, pokud si neuvědomí toto zvláštní utlumení spodních tónů v prožívání řeči. Lidem se tu něco ztratilo; projevuje se to v dobových událostech, ať už v bojích, či v mírových dílech. Před uvedenou dobou to lidská duše prožívala. V tom všem žilo ještě v lidské duši toto zaznívání spodních tónů prožívání řeči. Proto mají veškeré dějiny předtím zcela jiný charakter než poté. Jestliže se někdo začne věnovat duchovní vědě, musí si vypěstovat, řekl bych, duchovní sluch pro toto zaznívání událostí, které bylo ještě ve středověku zcela jiné než dnes, protože lidské duše zcela jinak prožívaly to, co tenkrát bylo možné prožít.

Jako příklad chci uvést křížové výpravy jako prožitek lidstva, jako duševní prožitek. Křížové výpravy, tak jak ve středověku probíhaly, jsou myslitelné jen za předpokladu, víme-li, že tu bylo ono spoluprožívání spodních tónů, duchovně-spirituálních spodních tónů v prožívání řeči. Dnešních lidí střední a západní Evropy by se slova ze synody v Clermontu: Bůh tomu chce - Dieu le veut - vpravdě tak nedotkla, jako se dotkla lidí ve středověku. Důvody toho však lze poznat jen tehdy, přistoupí-me-li na to, co bylo právě řečeno.

S tím vším ovšem souvisí jeden důležitý jev v celém moderním duchovním životě. Souvisí s tím celé uspořádání novějšího dějinného života. Jen se pokuste nechat do svého chápání dějin vplynout tuto intimitu spodních tónů řeči a porozumíte tomu, proč se v době, kterou jsme nastínili, seskupují evropské národnosti, které se předtím nacházely ve zcela jiných vzájemných vztazích a v těchto vztazích byly ovládány zcela jinými impulzy. Způsob, jakým se v jednotlivých teritoriích Evropy stmelují národnosti, jak se až do dnešního dne formují, souvisí s impulzy, které ten, kdo vycházejí z dneška hledá vznik národů ve středověku nebo starověku, interpretuje zcela chybně, protože nebere v úvahu, že v duševním životě musela být překročena takto důležitá etapa.

Jelikož se dotýkáme témat, která v podstatě vyžadují velmi obsáhlý výklad, mohu vám některé věci jen naznačit. To vůbec nejdůležitější z těchto věcí musím přenechat vaší vlastní meditaci, která dospěje k tomu, co z těchto podnětů může vyplynout. Těmito podněty bych rád dosáhl toho, abyste si udělali představu, jak vytvořit most od duchovní vědy k nahlížení

na život života, představu, jak duchovní věda může vést k vědomé účasti na tom, v čem ve skutečnosti žijeme.

Jestliže jsou uvedena opravdová východiska těchto náznaků, musí se jevit jako přirozené, že z této naší novější doby vyplývá nutnost mnoho věcí vzhledem k tomu starému zase obnovit. Karma světa nás dnes staví do neobyčejně ahrimansky působícího prostředí a musíme posilovat svou duševní sílu, abychom i přes všechny překážky, pocházející z ahrimanské duchovnosti, nalézali cestu do duchovních sfér; lidská duše dnes potřebuje jiné podpůrné prostředky, než jaké potřebovala dříve. A to souvisí s tím, že i umění se ve všech oblastech musí vydat jinými cestami.

Umění muselo samozřejmě jinak mluvit k duši, která nebyla tolik vystavena ahrimanským vlivům, než jak musí mluvit k dnešním duším, jež jsou těmto vlivům vystaveny mnohem více. Úplně první kroky k takovému umění, skutečně úplně první krůčky, nic dokonalého, měly být učiněny naší stavbou.⁶ V této stavbě byl učiněn jakoby pokus vytvořit umění, které apeluje na aktivitu duše: v souvislosti s celým pojetím moderního života, avšak s jeho spirituálním pojetím. Vzpomeňte si ještě jednou na ono až hanebně triviální srovnání, které jsem v souvislosti se stavbou uvedl před několika týdny. Řekl jsem: V jakém vztahu je to, co se má stát naší stavbou, k tomu, jak působily některé starší stavby nebo vůbec stará umělecká díla?

Staré umělecké dílo působilo tím, co spočívalo v jeho tvarech a barvách. Tvary a barvy působily určitým dojmem. Tedy schematicky nakresleno, jestliže toto byl tvar, pak tento tvar působil na oko [přednášející kreslí]. Působilo to, co bylo uvnitř prostoru, který tento tvar vyplňoval. A stejně je tomu s barvami. Působila barva, která byla na stěně.

Řekl jsem, že takto to u naší stavby míněno není; naše stavba je míněna jako - a to je právě ono až hanebně triviální srovnání - forma na bábovku, která tu není kvůli sobě, nýbrž kvůli bábovce. Podstatné je, aby to, co je uvnitř, dostalo tvar, a když je bábovková forma prázdná, pak vlastně dává najevo, že tu k něčemu je. Podstatné je, co dělá s bábovkou. A u naší stavby je podstatné to, co duše, zdržuje-li se v této budově, prožívá ve svých nejhlubších základech, dostává-li se až k hranicím tvarů této stavby. Prostřednictvím tvarů, které tu jsou, je tedy umělecké dílo pouze podněcováno. Uměleckým dílem je to, co duše prožívá, když prožívá tvary. Uměleckým dílem je ona bábovka. To, co bylo postaveno, je bábovková forma, a proto zde také bylo nutné postupovat podle zcela nového principu.

Ani to, co bude možné nalézt v naší stavbě v podobě malby, tu nebude proto, aby působilo samo o sobě, jak tomu bylo u starého umění, ale aby duše, narazí-li na to, co tu je, prožívala to, co z jejího prožívání učiní umělecké dílo. Tím ovšem dochází k přeformování - mohu to všechno jen naznačit - starého uměleckého principu v nový, který můžeme popsat tak, že řekneme: Plastický [tj. sochařský] či obrazný prvek je veden o jednu etapu dále, a tím je uváděn do jistého hudebního prožívání. Existuje i opačná cesta z hudební sféry zpět do sféry plasticko-obrazné.

To jsou věci, které nevytváří svévolně lidská duše, nýbrž souvisí s nejnítěrnějšími impulzy, jimiž musíme projít, nacházíme-li se v první třetině páté poatlantské kulturní epochy. To nám jaksi předepisují duchovní bytosti, jež vedou tento vývoj.

Všude musí být učiněn začátek. Pokud lidé shledají na naší stavbě leccos nedokonalého, mohou si být jisti, že ti, kdo se na této stavbě podílejí, shledají těch nedokonalostí ještě víc,

mnohem víc než ti, kteří kritizují; skutečně mnohem víc. Lze tu vytknout věci, na které ti, kdo se na ni pouze podívají, vůbec nepřijdou. To však není podstatné; podstatné je, aby byl učiněn začátek všech věcí, jež se musí stát. Nezáleží na dokonalosti, s níž můžeme uskutečnit to, co musí být chtěno, nýbrž na tom, aby bylo učiněno to, co zde musí - jakkoli nedokonale - vstoupit do života, aby byl učiněn začátek. Neboť vše nové, co vstupuje do světa, je nedokonalé vůči tomu starému, co přetrvává. Staré žije jako nejvyšší stupeň, kdežto nové je dosud v dětských střevíčkách. To je zcela samozřejmé.

Z této závěrečné poznámky o obnově uměleckého světového názoru a o souvislosti uměleckého světového názoru s celým kulturním životem současnosti pak budu vycházet v zítřejší úvaze.